

ALKOHOLVANOR OCH ALKOHOLOPINION

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

”År 2010 beräknas intäkterna från skatt på alkohol uppgå till 12,4 miljarder kronor, vilket är 2,3 procent mer än 2009. Det är framför allt intäkterna från alkoholskatt på vin som ökar. År 2011 beräknas intäkterna från skatt på alkohol öka med 1,9 procent. År 2012–2014 bedöms intäkterna från skatt på alkohol öka svagt.” Citatet är hämtat från den borgerliga alliansens budgetproposition från hösten 2010 (Prop. 2010/11:1). Alkohol framstår i dessa rader som enbart en fråga om statens intäkter. Men den bilden är inte helt rättvisande. Under propositionens utgiftsområde 9 betonas den restriktiva alkoholpolitikens betydelse för folkhälsan, även om inte alkoholskatten i det sammanhanget berörs utan det mest gäller restriktioner i fråga om alkoholserving. I den ekonomiska vårpropositionen 2011 har det dessutom skett en förändring och där anges regeringens avsikt att höja punktskatten på alkohol (Prop. 2010/11:100).

Det förväntade regeringsförslaget är intressant i ljuset av vad Fredrik Reinfeldt som tillträdande statsminister hösten 2006 uttryckte om att han egentligen önskat en skattesänkning på alkohol, men att han inte uppfattade frågan som aktuell längre. Det man hade kunnat vinna med en skattesänkning, menade han, var inte längre möjligt. Dessutom pekade han på de delade meningarna om alkoholskatt inom den borgerliga alliansen: allianspartierna hade inför budgetpropositionen 2006 ”varken kunnat enas kring eller funnit utrymme för att finansiera en lägre spritskatt” (Dagens Nyheter 2006-10-18).

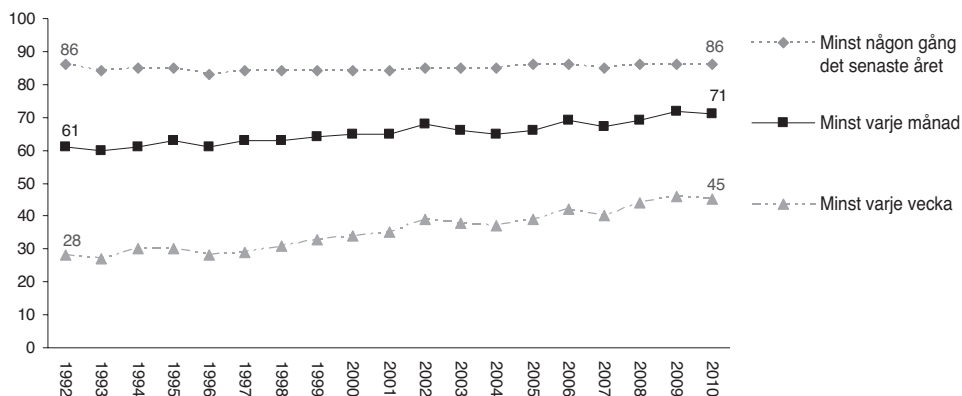
Regeringens förändrade ståndpunkt reflekterar den opinionsförändring som varit tydlig i de senaste årens nationella SOM-undersökningar. Svenska folkets vilja att sänka skatten har kontinuerligt sjunkit från en klar majoritet 2005 till endast en fjärdedel år 2009 (Holmberg och Weibull, 2006, 2008, 2010). Det anmärkningsvärda i den förändrade synen på alkoholskatten är att den sammanfallit med en långsiktigt ökande frekvens i alkoholkonsumtionen.

I det följande är det vår avsikt att uppdatera våra tidigare analyser av allmänhetens syn på alkoholskatt och alkoholrestriktioner och relatera dem till bland annat förändringarna i alkoholvanorna.¹ Med tanke på det förslag på höjd alkoholskatt som framfördes av den Rödgröna oppositionen redan våren 2010 har vi i 2010 års SOM-undersökning lagt till en ny fråga som belyser åsikten om en höjning av alkoholskatten. Innan vi går in på åsiktsfrågorna ska vi dock uppdatera resultaten när det gäller svenska folkets alkoholvanor.

Svenska alkoholvanor

Att svenskar dricker alkohol allt oftare är ett mycket klart mönster i den mätserie som inleddes i och med SOM-undersökningen 1992. Då drack drygt 28 procent alkohol minst någon gång per vecka, 2010 var andelen 45 procent, samma andel som föregående år. När SOM-undersökningen talar om alkoholvana som mått på konsumtionsutvecklingen handlar det om frekvens – *hur ofta* man dricker starksprit, vin eller öl. Måttet säger således inte nödvändigtvis något om konsumtionsvolymen. Det är därför inte möjligt att påstå att mer frekventa vanor betyder att man dricker mera, även om det sannolikt finns ett sådant samband. Valet av frekvensmättet är motiverat av vårt intresse att analysera alkoholvanorna som en del av en viss livsstil eller en kultur, men avsikten är att utveckla även ett volymmått.²

Figur 1 Andel som dricker alkohol minst varje vecka under de senaste 12 månaderna respektive minst någon gång under de senaste 12 månaderna 1992-2010 (procent)

Kommentar: Frågan lyder: 'Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande?', där 'Druckit sprit/vin/ starköl' ingår som ett av ett stort antal delfrågor. De 7 svarsalternativen lyder: 'Ingen gång'; 'Någon gång under de senaste 12 månaderna'; 'Någon gång i halvåret'; 'Någon gång i kvartalet'; 'Någon gång i månaden'; 'Någon gång i veckan'; 'Flera gånger i veckan'.

Som vi kan se ger vanemåttet en bild av en närmast kontinuerlig uppgång i andelen som dricker sprit, vin eller starköl minst någon gång i veckan. Detsamma gäller andelen som dricker alkohol minst en gång per månad, medan andelen som inte dricker alkohol – de som aldrig druckit alkohol under de senaste tolv månaderna – ligger konstant på knappt 15 procent (figur 1). Oavsett om vi utgår från vecko- eller månadsdrickande har det inte skett någon förändring mellan 2009 och 2010. Det är svårt att relatera förändringen till mätningar av den faktiska konsumtionen av

alkohol, eftersom olika beräkningar pekar i olika riktning även om det mesta pekar på en svag nedgång (Konsumtionsrapport 2010).

Det som definierats som alkoholvanor är således att man dricker starksprit, vin eller starköl. Sedan 2009 mäts i den nationella SOM-undersökningen även frekvensen för olika typer av alkohol. Den klart vanligaste alkoholdrycken är vin som 30 procent av de svarande uppger att de dricker minst en gång per vecka och drygt hälften minst en gång per månad. Knappt 20 procent dricker starköl minst en gång i veckan, drygt 40 procent minst en gång i månaden. Starkspritsfrekvensen är kring tio procent på veckobasis och 40 procent efter månad. Cider har fortfarande en relativt liten spridning som alkoholdryck och ligger under 15 procent även på månadsbasis.

Vi vet från många analyser att alkoholkonsumtionen skiljer sig åt mellan olika grupper (t ex Lindén-Boström m fl, 2009). Det är särskilt högre tjänstemän och högutbildade som har frekventa alkoholvanor. Det är också vad som visat sig i de nationella SOM-undersökningarna (Weibull m fl, 2010; Holmberg och Weibull, 2010). Det är också vad som nytt bekräftas på grundval av 2010 års mätning. Om vi utgår från konsumtionen minst en gång i veckan visar sig högre tjänstemän dricka alkohol dubbelt så frekvent som arbetare och högutbildade nästan dubbelt så frekvent som lågutbildade. Vi kan även se att storstadsbor dricker alkohol mer frekvent än boende på landsbygden, att män dricker oftare än kvinnor och att personer i övre medelåldern oftare än både yngre och äldre (tabell 1).

Den största andelen som *aldrig* dricker alkohol finner vi bland pensionärer, bland jordbrukare, och bland lågutbildade. Tidigare analyser baserade på SOM-undersökningarna har dock påvisat en ökande frekvens i alkoholvanorna bland äldre (Weibull m fl, 2010; jfr Boström-Lindén m fl, 2009).

Så långt den samlade alkoholkonsumtionen. Tabell 1 anger även olika befolkningsgruppers frekvens för enskilda alkoholdrycker. Det allmänna mönstret med mer frekvent konsumtion bland högre tjänstemän och högutbildade gäller framför allt för vin: över 60 procent av de högre tjänstemännen dricker vin minst en gång i veckan, bland arbetare under 20 procent. Mönstret är inte lika tydligt för starksprit och starköl, där utbildnings- och klasskillnaderna är klart mindre; i fråga om starksprit är frekvensen något högre bland lågutbildade och äldre. När det gäller skillnaden mellan kvinnors och mäns alkoholvanor hänför den sig till starksprit och starköl, där frekvensen är fyra gånger så hög bland män, medan det inte finns någon skillnad i fråga om regelbunden vinkonsumtion. Ett annat demografiskt mönster är att storstadsborna framför allt skiljer sig från boende på landsbygden genom sin betydligt mer frekvent konsumtion av vin och starköl, medan starksprit inte uppvisar någon skillnad mellan stad och land. Att dricka cider är ovanligt i alla grupper med undantag av de yngsta, där det dock ändå är mindre än tio procent som dricker cider minst en gång i veckan.

Tabell 1 Alkoholvanor efter kön, ålder, utbildning, social klass och typ av område 2010 (procent)

	Vin/sprit/starköl			Starksprit			Vin			Starköl			Cider		
	Aldrig	Månad	Vecka	Aldrig	Månad	Vecka	Aldrig	Månad	Vecka	Aldrig	Månad	Vecka	Aldrig	Månad	Vecka
Kvinnor	16	67	39	39	21	5	21	55	30	49	25	8	41	18	5
Män	12	75	51	18	48	19	24	52	30	17	59	30	51	15	4
16-29 år	15	68	33	26	36	9	29	42	15	37	44	16	29	28	8
30-49 år	7	74	45	24	33	8	18	55	27	28	45	18	39	17	3
50-64 år	10	78	54	26	35	14	17	62	41	30	45	22	47	13	3
65-85 år	25	61	41	41	30	13	27	51	31	45	28	15	60	13	5
Låg utbildning	26	56	32	41	31	15	37	39	18	40	37	18	59	15	6
Medellåg utbildning	13	70	42	25	36	12	23	48	25	31	43	18	42	19	4
Medelhög utbildning	9	78	51	29	32	8	19	60	33	34	40	19	39	20	5
Hög utbildning	8	79	55	22	32	10	9	70	45	30	43	18	40	13	3
Arbetarhem	17	63	33	33	30	10	29	42	18	35	40	16	45	18	4
Jordbrukarhem	29	55	25	38	24	9	36	25	7	33	33	9	55	13	4
Tjänstemannahem	7	81	57	24	34	11	14	64	38	30	43	19	41	17	4
Högre tjänstemannahem	7	86	67	18	43	20	9	78	61	32	45	26	43	13	5
Företagarhem	14	74	52	25	38	13	13	64	42	33	40	26	50	10	2
Ren landsbygd	18	65	35	28	34	11	27	44	20	34	39	13	45	17	4
Mindre tätort	15	67	39	31	33	11	24	51	23	32	43	17	42	20	6
Stad eller större tätort	12	73	48	28	31	12	20	55	34	33	39	18	45	15	4
Stockholm, Göteborg, Malmö	10	78	56	27	40	13	17	64	38	35	46	23	45	15	4

Kommentar: Frågan gäller hur ofta man under de senaste tolv månaderna druckit de angivna dryckerna. Månad avser en gång i månaden och vecka minst en gång i veckan.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010.

Det går även att se vilka grupper som inte dricker respektive alkoholtyp. Bland de äldsta och lågutbildade är det omkring 40 procent som uppger att de inte druckit starksprit de senare tolv månaderna, bland högre tjänstemän mindre än 20 procent. Andelen som inte druckit vin är högst bland kvinnor och i jordbrukarhem samt bland lågutbildade. Nästan hälften av kvinnorna har inte druckit starköl, bland pensionärerna omkring 40 procent. Även om cider har liten spridning kan det ändå noteras att det framför allt är de yngre, till skillnad från de äldsta, som provat på den någon gång.

Dryckesmönstren förefaller i hög grad varit knutna till olika miljöer. Att regelbundet dricka vin är vanligast i storstaden och bland högutbildade och det finns ingen skillnad i vinkonsumtion mellan kvinnor och män. Också starköl är ett storstadsfenomen och framför allt en dryck bland män, men med en klart lägre andel bland högutbildade. Starksprit uppvisar inga tydliga mönster utom att högre tjänstemän skiljer ut sig något; de dricker mer. Bakom utfallet anas skilda livsstilar. Resultaten understryker tidigare analyser som framhållit den alkoholdryck man väljer ofta är en social markör (Weibull m fl, 2010).

En annan aspekt på alkoholkonsumtionen är vad som brukar kallas *binge drinking*. Binge drinking är inte en fråga om vilken alkohol man dricker utan hur man gör det. Enligt en vanlig definition handlar det om att dricka alkohol med det primära syftet att bli berusad så fort som möjligt (Wikipedia, 2011). Fenomenet är särskilt vanligt bland yngre och anses särskilt farligt eftersom det dels kan leda till kortsiktiga skador på nervsystemet, dels ökar sannolikheten för alkoholism med ökande ålder. I Sverige finns inget motsvande begrepp att fråga om utan vi har i den nationella SOM-undersökningen valt att begränsa oss till att fråga i vad mån man druckit sig berusad, där definitionen således blir en fråga för svarspersonens bedömning.³

Enligt egen subjektiv bedömning uppger sig 44 procent av de svarande i 2010 års SOM-undersökning att de druckit sig berusade minst någon gång under de senaste tolv månaderna. För år 2009 var motsvarande andel 51 procent. Det är svårt att värdera den relativt stora differensen mellan de två åren. Den kan vara en tillfällighet. Begränsar vi oss till dem som uppger att de varit berusade minst en gång i månaden är andelen 2009 17 procent och 2010 15 procent, alltså ingen säkerställd skillnad.

När vi granskar andelen som uppger att de druckit sig berusade minst en gång i månaden inom olika grupper påminner utfallet om det mönster som kännetecknar binge drinking (Kuntsche et al, 2004). Det är män, yngre och personer med utbildning under genomsnittet samt boende i Stockholm, Göteborg och Malmö som uppvisar högre andelar. Den högsta andelen finner vi bland personer mellan 16 och 29 år (42 procent), den lägsta bland pensionärer (3 procent). Bland män är andelen dubbelt så hög som bland kvinnor – 20 respektive 10 procent. I den kritiska gruppen i fråga om binge drinking – yngre män – är det mer än hälften (52 procent) som uppger att de under det senaste året druckit sig berusade minst en gång i månaden – 15 procent minst en gång per vecka. Motsvarande andel bland yngre kvinnor är en dryg tredjedel (36 procent) – 5 procent en gång i veckan eller oftare.

Bland unga som bor i storstadsområden är det däremot ingen större skillnad mellan kvinnor och män, med reservation för att antalet svarspersoner är mycket begränsat.⁴

För att i någon mån validera svarsmönstret kan vi studera dryckesvanor hos ungdomar (16-29 år) som uppger att de dricker sig berusade åtminstone en gång i månaden. Det visar sig då att dessa för samtliga alkoholsorter har dubbelt så hög andel regelbundna användare. Andelen som dricker starksprit minst en gång i veckan är 19 procent i jämförelse med 9 procent bland samtliga ungdomar; för vin är motsvarande andelar 27 och 15 procent och för starköl 32 och 16 procent. När det gäller kvinnor och män bland ungdomarna är det även i denna grupp samma dryckesmonster som bland samtliga: män är klart överrepresenterade på starksprit och starköl, kvinnorna på vin.

Åsikter om alkoholen i samhället

Det visar sig alltså att alkoholvanorna är mycket utbredda i Sverige. Nästan alla dricker någon gång alkohol och inemot hälften gör det minst en gång per vecka. Det ger en grund för att också ha åsikter om alkohol. Inom ramen för de nationella SOM-undersökningarna har det ställts några olika frågor. Det har gällt dels föreställningen om alkohol som samhällsproblem, dels inställningar till olika alkoholpolitiska åtgärder. I det följande ska vi redovisa utfallen på dessa frågor 2010 och relatera dem till alkoholvanorna.

Den indikator som använts för att belysa synen på alkohol som samhällsproblem är en fråga som ingår i ett större antal delfrågor kring samhällsfenomen som kan upplevas som mer eller mindre oroande. Alternativet lyder *Ökad alkoholkonsumtion och skulle värderas på en fyrgradig skala mellan Mycket oroande och Inte alls oroande*. Som alternativet är formulerat går det inte att utläsa om det avser en faktisk eller en tänkt ökning. År 2010 uppgav knappt 20 procent av svarspersonerna att man upplevde ökad alkoholkonsumtion som mycket oroande och ytterligare 35 procent att den var ganska oroande. Den totala andelen som upplever ökad alkoholkonsumtion som minst ganska oroande är 2010 (55 procent) är något lägre än den var vid mätningen 2009 (60 procent), men ligger ändå på i stort sett samma nivå båda åren. Orosbalansen är båda åren på plus – det är fler som är oroade än som inte är det.

Graden av oro inom olika befolkningsgrupper uppvisar närmast det omvända mönstret till vad vi sett i fråga om alkoholkonsumtionen. Åldern visar sig vara en viktig faktor i bedömningen: pensionärer är klart mer oroade än ungdomar – 74 respektive 37 procent. Dessutom är kvinnor mer oroade än män – 51 respektive 45 procent. Följdriktigt från tidigare analyser finns det relativt få oroade bland unga män (25 procent), men också bland unga kvinnor (35 procent).

Utbildning och social familjebakgrund uppvisar mindre samband med hur man upplever ökad alkoholkonsumtion i samhället. Högutbildade är visserligen något mindre oroade, men de skiljer sig marginellt från andra utbildningsgrupper utom de lågutbildade. Mönstret är likartat för högre tjänstemän: de är mindre oroade än övriga, men skillnaderna är, utom i fråga om jordbrukare, ganska små.

Tabell 2 Oro för ökad alkoholkonsumtion i olika grupper 2010 (procent)

	Mycket oroande	Ganska oroande	Inte särskilt oroande	Inte alls oroande	Summa procent	Oros-balans	Antal svar
<i>Totalt</i>	19	35	40	6	100	+8	1 645
<i>Kön</i>							
Kvinnor	22	39	34	5	100	+22	884
Män	15	30	47	8	100	-10	761
<i>Ålder</i>							
15 – 29	13	24	49	14	100	-26	262
30 – 49	12	29	50	9	100	-18	520
50 – 64	20	37	39	4	100	+14	431
65 – 85	29	45	24	2	100	+48	432
<i>Utbildning</i>							
Lågutbildad	31	35	30	4	100	+28	335
Medellågutbildad	16	35	42	7	100	+2	518
Medelhögutbildad	21	30	42	7	100	+2	319
Högutbildad	12	37	4	7	100	-1	408
<i>Familjeklass</i>							
Arbetare	24	32	39	5	100	+12	635
Jordbrukare	31	35	29	5	100	+32	55
Tjänstemän	14	37	42	7	100	+2	551
Högre tjänstemän	9	40	43	8	100	-2	147
Företagare	20	33	40	7	100	+6	114
<i>Ideologi</i>							
Klart vänster	25	38	32	5	100	+26	162
Något vänster	21	36	38	5	100	+14	345
Varken eller	21	35	37	7	100	+12	409
Något höger	14	36	44	6	100	±0	481
Klart höger	11	34	47	8	100	-10	212
<i>Starksprivana</i>							
Aldrig	33	35	27	5	100	+36	459
Månad	14	34	45	7	100	-4	353
Vecka	11	39	42	8	100	±0	182
<i>Vin</i>							
Aldrig	32	30	31	7	100	+24	346
Månad	17	35	42	7	100	+4	387
Vecka	11	40	41	8	100	+1	482
<i>Druckit sig berusad</i>							
Aldrig	26	38	32	4	100	+6	905
Månad	7	27	52	14	100	-32	182
Vecka	8	29	51	12	100	-26	51

Kommentar: Frågan avser upplevd oro för ökad alkoholkonsumtion. Ju större orosbalans desto högre oro för ökad alkoholkonsumtion.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010.

Synen på samhällsproblem har vanligen även en ideologisk resonansbotten. Det gäller i hög grad synen på alkohol. Personer som politiskt placerar sig till vänster har en klart högre andel som upplever ökad alkoholkonsumtion som oroande, medan personer till höger uppvisar en klart lägre andel.

Som väntat finns det klart negativa samband mellan graden av alkoholkonsumtion och upplevelsen av oro inför en ökad alkoholkonsumtion. Personer som aldrig dricker starksprit är de mest oroade (68 procent är mycket eller ganska oroade) och de som dricker minst en gång i veckan oroar sig minst (50 procent). Mönstret är detsamma för både vin och starköl. Unga som dricker alkohol regelbundet är mindre oroade.

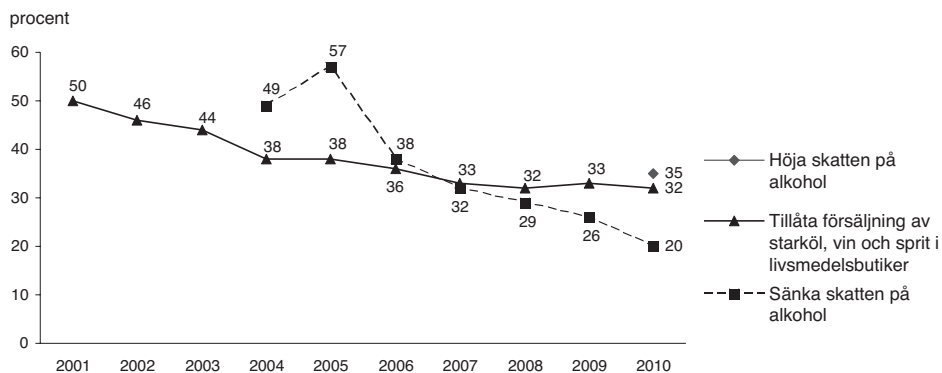
Det kan diskuteras hur resultaten ska tolkas. Visserligen finns det ett samband att de som dricker oftare är mindre oroade, men samtidigt kan andelen 50 procent minst ganska oroade i den grupp som dricker starksprit minst en gång i veckan knappast betraktas som en låg siffra. Det är därför rimligt att dra slutsatsen att det finns en oro för alkohol som samhällsproblem även bland dem som dricker alkohol regelbundet. Något tillspetsat kan påstås att detta speglar den svenska kluvenheten inför alkohol.

Den grupp som är minst oroad är de som oftast har druckit sig berusade, alltså den allvarligaste riskgruppen. Visserligen uppger en tredjedel att de känner en viss oro, men två tredjedelar tycker inte att det är något att oroa sig för. Vi kan också notera att det framför allt är måttlighetsförbrukare som känner oro inför en ökande alkoholkonsumtion.

Det vi kan utläsa av svarsmönstren är att det finns en klara interaktion mellan olika bakgrundsfaktorer när det gäller sambandet med upplevelsen av alkohol som samhällsproblem. En linjär regressionsanalys där vi prövar alkoholkonsumtionens effekter på upplevelsen av ökad alkoholkonsumtion som ett samhällsproblem under kontroll för kön, ålder, utbildning och ideologisk självklassificering bekräftar detta. Den enskilt viktigaste faktorn är ålder men också kön och alkoholvana och ideologi ger signifikanta bidrag, medan utbildning i stort sett saknar betydelse: äldre, kvinnor, lågkonsumenter av alkohol och vänsterinriktade är mest oroade, medan framför allt yngre, män, högkonsumenter av alkohol och personer till höger visserligen ser problem med alkoholen i samhället men gör det i mindre utsträckning än övriga.

Punktskatter på alkohol och ensamrätt för Systembolaget är två klassiska svenska alkoholpolitiska åtgärder. Som vi pekade på i inledningen har de tidvis varit ifrågasatta men har ändå en grundläggande acceptans. Från att det i början på 2000-talet funnits relativt många förespråkare för fri försäljning av sprit, vin och starköl i livsmedelsbutiker och för en sänkning av alkoholskatten har andelarna successivt fallit (Holmberg och Weibull, 2010). År 2010 har andelen som stöder fri försäljning och sänkt alkoholskatt minskat ytterligare och uppvisar de lägsta andelar som vi hittills uppmätt i den nationella SOM-undersökningen (figur 2).

Figur 2 Befolkningens stöd för att sänka alkoholskatten samt att tillåta alkoholförsäljning i livsmedelsbutiker, 2001-2010 (procent)

Kommentar: Resultaten baseras på två frågor, där den första inte ingick i undersökningarna 2001-2003 eller 2005. 1) 'Nedan finns ett antal förslag som har före-kommit i den politiska debatten. Vilken är din åsikt om vart och ett av dem?', där 'Sänka skatten på alkohol' ingår som en av flera delfrågor. 2) 'Här återfinns ett antal förslag hämtade från den svenska samhällsdebatten. Vilken är din åsikt om vart och ett av dem?', där 'Tillåta försäljning av starköl, vin och sprit i livsmedels-butiker' ingår som en av ett mindre antal delfrågor. Svarskalan lyder i fråga 1) 'Mycket bra förslag'; 'Ganska bra förslag'; 'Varken bra eller dåligt förslag'; 'Ganska dåligt förslag'; 'Mycket dåligt förslag'; fråga 2 har motsvarande svarsalternativ följt av 'Ingen uppfattning'. Det senare gäller även skattefrågan år 2005 som detta år låg med i samma frågebatteri (andelen 'Ingen uppfattning' uppgick till 3 procentenheter). Figuren visar andel som svarat mycket eller ganska dåligt förslag av samtliga som besvarat frågan (dvs. även personer som svarat 'Ingen uppfattning' i fråga 2 ingår i procentbasen).

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 2001-2010.

Med tanke på det minskade stödet för sänkt alkoholskatt och fler propåer för en skattehöjning ställdes det i 2010 års SOM-undersökning även en fråga om viljan att höja alkoholskatten. Det visar sig att andelen som stöder förslaget att höja alkoholskatten är klart högre än stödet för att sänka den. En tredjedel kan tänka sig att höja skatten på alkohol medan bara en femtedel är för en skattesänkning.

Genom att frågorna ställdes i olika delar av SOM-undersökningen är det inte möjligt att göra en mer detaljerad jämförelse. Däremot kan vi se hur mönstren ser ut i olika grupper.

När vi jämför synen på skattehöjning och skattesänkning finner vi i huvudsak spegelvända mönster. De grupper som i större utsträckning är för sänkning är inte oväntat mindre positiva till höjning. Således är exempelvis kvinnor mer negativa till sänkning och mer positiva till höjning än vad män är.

Tabell 3 Synen på förslagen att sänka respektive höja alkoholskatten i olika grupper 2010 (procent)

	Sänka skatten					Höja skatten					Antal svar
	Bra	Varken eller	Dåligt	Totalt	Balans-mått	Bra	Varken eller	Dåligt	Totalt	Balans-mått	
Kvinnor	16	32	52	100	-36	40	33	27	100	+13	827
Män	24	33	43	100	-19	28	31	41	100	-13	753
<i>Ålder</i>											
15-29 år	27	32	41	100	-14	30	29	41	100	-11	257
30-49 år	20	32	48	100	-28	33	31	36	100	-3	510
50-64 år	17	36	47	100	-30	35	32	33	100	+2	429
65-85 år	19	29	52	100	-33	39	35	26	100	+13	428
<i>Utbildning</i>											
Lågutb	26	33	41	100	-15	37	33	30	100	+7	330
Medellåg	25	32	43	100	-18	32	31	37	100	-5	511
Medelhög	15	33	52	100	-37	30	33	37	100	-7	314
Högutb	13	52	55	100	-39	39	22	29	100	+10	408
<i>Familjeklass</i>											
Arbetare	23	35	42	100	-19	36	32	32	100	+4	628
Jordbrukare	26	23	51	100	-25	42	36	22	100	+20	53
Tjänstemän	18	30	52	100	-34	34	32	34	100	±0	544
Högre tjmän	16	28	56	100	-40	31	25	44	100	-13	146
Företagare	19	37	44	100	-25	31	30	39	100	-8	116
<i>Ideologi</i>											
Klart vänster	16	22	62	100	-46	47	30	23	100	+24	160
Ngt vänster	13	32	55	100	-42	35	35	30	100	+5	340
Varken eller	24	35	41	100	-17	39	33	28	100	+11	405
Ngt höger	20	33	47	100	-27	31	30	39	100	-8	476
Klart höger	31	32	37	100	-6	26	31	43	100	-17	212
<i>Starksprit¹⁾</i>											
Aldrig	11	27	62	100	-51	58	26	16	100	+42	442
Månad	22	34	44	100	-22	34	35	31	100	+3	964
Vecka	37	37	26	100	+11	21	34	45	100	-24	142
<i>Vin</i>											
Aldrig	18	26	56	100	-38	Fanns ej					323
Månad	18	33	49	100	-31	Fanns ej					774
Vecka	24	36	40	100	-16	Fanns ej					482
<i>Berusad</i>											
Sällan/aldrig	18	32	50	100	-32	Fanns ej					1363
Månad	37	32	31	100	+6	Fanns ej					229

Kommentar: ¹⁾ Siffrorna beträffande att höja skatten avser inte enbart starksprit utan starksprit/vin/starköl sammantaget.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010.

Alkoholvanorna skiftar mycket tydligt ut de olika synsätten på alkoholskatten. Bland dem som regelbundet dricker starksprit och bland dem som varit berusade minst en gång i månaden förekommer de enda majoriteterna för att sänka skatten. Vi kan också konstatera att frekvensen i starkspritskonsumtion betyder mer än frekvensen i vinkonsumtion för synen på skattesänkning. Motsvarande jämförelser kan inte göras i fråga om synen på skattehöjning, eftersom detaljfrågorna om alkoholkonsumtion inte fanns med i den delstudie där frågan om skattehöjning ställdes. Däremot kan frågan ställas mot individens samlade alkoholvana – att dricka starksprit, vin eller starköl regelbundet – och utfallet blir det väntade: de som dricker alkohol regelbundet är de som är mest emot förslaget till skattehöjning.

När det gäller förslaget att sänka skatten på alkohol går det också att se hur åsikterna i olika grupper har förändrats över tid. Det visar sig då att stödet för en skattesänkning har minskat i alla grupper. Även bland regelbundna alkoholkonsumenter är stödet för en skattesänkning 2010 mindre än det var 2009.

I det föregående kunde vi konstatera att synen på alkoholproblem påverkades av flera olika faktorer, där ålder var den viktigaste men där även alkoholvanor, ideologi och kön spelade en viktig roll. Vi kan nu göra samma analys i fråga om de två skatteförslagen. Ett rimligt antagande är att alkoholvanor och ideologi ska ha större påverkan på åsikterna eftersom det avser en renodlad politisk fråga (skatt) och berör ett egenintresse (priset på alkohol). I tabell 4 redovisas OLS-regressioner för både åsikten om att höja och åsikten om att sänka skatten. I analysen beträffande skattehöjning indikeras alkoholfaktorn bara av den samlade konsumtionen, medan den när det gäller skattesänkning finns med tre indikatorer: konsumtionsvana för separat starksprit och vin, och sammanlagat starksprit, vin och starköl, där den sista är jämförbar med analysen av synen på skattehöjning.

Analyserna bekräftar antagandet att i synen på alkoholskatten har den ideologiska ståndpunkten störst betydelse. Om vi utgår från modell 4 visar sig detta gälla oavsett om det är fråga om att höja alkoholskatten (tabell 4A) eller sänka alkoholskatten (tabell 4B1), men effekten är något större i det senare fallet. I dessa analyser där den samlade alkoholkonsumtionen används som indikator på alkoholvana visar sig att denna har en tydlig självständig påverkan, liksom även kön och utbildning samt i någon mån ålder.

När det gäller åsikten om skattesänkning har vi även studerat om alkoholfaktorns styrka påverkas av vilken alkoholsort som används som indikator. Vi har tidigare studerat detta och funnit att starkspritsvanan spelar större roll än hur ofta man dricker vin (Holmberg och Weibull, 2009). Det visar sig att det är starksprit (tabell 4B2) har större påverkan för åsikten om alkoholskatt än vad vin (tabell 4B3) har. Möjligen har det sin bakgrund i att det är den mest beskattade alkoholdrycken eller att högkonsumenter här är mer alkoholberoende än vad vinkonsumenter är. En annan intressant iakttagelse är att kön spelar en större roll när vi använder vin som indikator. Förklaringen i att, som vi sett tidigare, att starkspritkonsumtion i sig kraftigt diskriminerar mellan kvinnor och män.

Tabell 4 OLS-regressioner för att förklara åsikter om att höja respektive sänka skatten 2010**A. Höja skatten på alkohol (samlad alkoholkonsumtion som indikator på alkohol)**

	(1)	(2)	(3)	(4)
	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4
Kvinna	-0.42***	-0.41***	-0.38***	-0.25***
Ålder 16-85	-0.01***	-0.01***	-0.01***	-0.01***
Låg utbildning		-0.13	-0.09	0.18**
Hög utbildning		-0.17**	-0.17**	-0.22***
Vänster-höger självlacering 0-1			0.53***	0.45***
Hur ofta under de senaste 12 mån – druckit sprit/vin/starköl				0.25***
Konstant	3.51***	3.53***	3.23***	2.08***
Antal svar	1580	1564	1538	1502
r ²	0.04	0.04	0.06	0.21

Kommentar: Alkoholvariabeln avser sammantagen konsumtion oavsett dryck.

* p < 0.10, ** p < 0.05, *** p < 0.01

B. 1. Sänka skatten på alkohol (samlad alkoholkonsumtion som indikator på alkohol)

	(1)	(2)	(3)	(4)
	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4
Kvinna	0.28***	0.26***	0.25***	0.14**
Ålder 16-85	0.01***	0.01***	0.01***	0.01***
Låg utbildning		-0.28***	-0.36***	-0.47***
Hög utbildning		0.20***	0.23***	0.31***
Vänster-höger självlacering 0-1			-0.69***	-0.61***
Hur ofta under de senaste 12 mån – druckit sprit/vin/starköl				-0.18***
Konstant	3.00***	2.86***	3.23***	3.97***
Antal svar	1624.00	1563.00	1534.00	1513.00
r ²	0.02	0.04	0.07	0.14

Kommentar: Alkoholvariabeln avser sammantagen konsumtion oavsett dryck.

* p < 0.10, ** p < 0.05, *** p < 0.01

B. 2. Sänka skatten på alkohol (starkspritskonsumtion som indikator på alkohol)

	(1)	(2)	(3)	(4)
	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4
Kvinna	0.28***	0.26***	0.25***	0.04
Ålder 16-85	0.01***	0.01***	0.01***	0.01***
Låg utbildning		-0.28***	-0.36***	-0.40***
Hög utbildning		0.20***	0.23***	0.25***
Vänster-höger självplacering 0-1			-0.69***	-0.64***
Hur ofta under de senaste 12 mån – druckit starksprit				-0.17***
Konstant	3.00***	2.86***	3.23***	3.92***
Antal svar	1624	1563	1534	1507
r ²	0.02	0.04	0.07	0.13

Kommentar: Alkoholvariabeln avser starksprit

* p < 0.10, ** p < 0.05, *** p < 0.01

B. 3. Sänka skatten på alkohol (vinkonsumtion som indikator på alkohol)

	(1)	(2)	(3)	(4)
	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4
Kvinna	0.28***	0.26***	0.25***	0.25***
Ålder 16-85	0.01***	0.01***	0.01***	0.01***
Låg utbildning		-0.28***	-0.36***	-0.48***
Hög utbildning		0.20***	0.23***	0.30***
Vänster-höger självplacering 0-1			-0.69***	-0.66***
Hur ofta under de senaste 12 mån – druckit vin				-0.10***
Konstant	3.00***	2.86***	3.23***	3.52***
Antal svar	1624.00	1563.00	1534.00	1509.00
r ²	0.02	0.04	0.07	0.10

Kommentar: Alkoholvariabeln avser vin

* p < 0.10, ** p < 0.05, *** p < 0.01

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2010

Slutsatsen är att synen på alkoholrestriktioner är ett komplext fenomen där många faktorer spelar in. Det är många olika omständigheter som samvarierar och drar åt olika håll. Exempelvis har högutbildade en alkoholvana som i frekvens ligger klart över genomsnittet, samtidigt är det en grupp som inte är negativ till restriktioner. Kvinnor kan ha en relativt frekvent alkoholkonsumtion, men ändå av andra skäl vara starkt för restriktioner. Denna komplexitet i åsikterna om alkohol verkar vara ett utmärkande drag i den svenska alkoholkulturen.

Alkoholopinion mellan politik och alkohol

Vilken är egentligen den svenska alkoholopinionen? Och hur rimmar den med våra alkoholvanor? Historikern Lennart Johansson drar i sin stora studie av svensk alkoholpolitik och alkoholkultur slutsatsen att konsumenterna ”hamnat i centrum och (att) politik handlar idag om att tillfredsställa deras behov” (Johansson, 2008:467). Han ställer det i motsats till den ”disciplinerande och moraliserande diskurs” som rädde från sekelskiftet fram till 1980-talet. Han pekar på att det inte bara skett en minskning av den statliga kontrollen och därmed en ökad alkoholkonsumtion utan att det också utvecklats en europeisering av alkoholvanorna.

Johanssons slutsatser får bara delvis stöd i våra resultat. Det är riktigt att det blivit en mindre reglering av alkoholpolitiken och att alkoholvanan har ökat. Det är också riktigt att det skett en förändring av dryckeskulturen där vin spelar en större roll och särskilt bidragit till ökad alkoholkonsumtion bland kvinnor. Däremot är det ytterst osäkert om svenskarn ”från mitten av 1990-talet blivit allt mer liberala och tillåtande i sin syn på alkohol” (ibid:468). Hans framställning verkar präglas av den alkoholliberala inställningen i början av 2000-talet, medan vi för de senaste åren ser att det snarast finns en tendens till ökat restriktiv opinion i synen på alkohol oavsett vilken indikator vi använder. Visserligen finns en polarisering i synen på alkoholrestriktionerna mellan ett mer alkoholliberalt och en mer alkoholtrestriktivt synsätt i Sverige liksom i andra länder (jfr Ialomiteanu et al, 2010), men restriktionsförespråkarna väger snarast över. Även bland dem som inte ser alkohol som något större samhällsproblem finns det en stor andel som inte vill sänka alkoholskatten. Möjligen är det vi ser långtidseffekten av den ”disciplinerande och moraliserande” synen på alkohol. Ett annat alternativ är att svenskarna själva kan se alkoholproblemen i samhället och dra sina slutsatser. Det sociala medvetandet och ideologin kan för många vara starkare än egenintresset.

Noter

- ¹ Projektet har kunna genomföras tack vare stöd från Systembolaget AB och från Systembolagets råd för alkoholforskning (SRA).
- ² I 2010 års undersökning har vi för första gången även ställt en fråga om omfattningen av individens alkoholkonsumtion. Svarspersonerna har fått ange hur mycket starksprit, vin och starköl/cider de dricker en genomsnittlig vecka. De preliminära siffrorna visar att de personer som dricker alkohol flera gånger per vecka har en konsumtionsvolym som är två till tre gånger större än de som dricker alkohol en gång i veckan. De senare har i sin tur nästan dubbelt så stor konsumtion som de som dricker alkohol någon eller några gånger i månaden. Resultat tyder på att det finns ett klart samband mellan frekvens och volym. Konsumtionsfrågan behöver dock förfinas något innan vi kan gå vidare med en fördjupad analys.
- ³ Motsvarande begrepp finns på bl a danska ("druk") och tyska ("Rauschtrinken") men inte på svenska.
- ⁴ Antalet svarande rör sig endast om ett tjugotal personer i varje grupp. Det kan tillfogas att den högsta andelen unga män som dricker sig berusade minst en gång i månaden finns i mindre tätorter (72 procent; antal svarspersoner=18).

Referenser

- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2007) Den förändrade alkoholopinionen. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Det nya Sverige*. Göteborg, SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2008) Alkoholvanor och alkoholpolitik. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Skilda världar*. Göteborg, SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2009) Det är skillnad på sprit, vin och starköl. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Svensk höst*. Göteborg, SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2010) Alkoholskattens två sidor. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Nordiskt ljus*. Göteborg, SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Ialomiteanu, Anca, Giesbrecht, Norman, Adlaf, Edward, Irving, Hyacinth, Paglia-Boak, Angela, Rehm, Jürgen (2010) "An Exploratory Approach to Analyzing Alcohol Control Policy Opinions Held by Ontario Adults. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. Vol 2010:827-841.
- Johansson, Lennart (2008) *Staten, supen och systemet. Svensk alkoholpolitik och alkoholkultur 1855-2005*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings förlag Symposium.

- Lindén-Boström, Margareta, Persson, Carina, Berglund, Mats (2009) Riskfylld alkoholkonsumtion bland äldre – Resultat från en svensk befolkningsundersökning. *Nordisk alkohol- och narkotikatidskrift*, Vol 26: 399-416
- Konsumtionsrapporten 2010*. Centrum för konsumtionsvetenskap, Handelshögskolan, Göteborgs universitet.
- Kuntsche, Emmanuel, Rehm, Jürgen, Gmel, Gerhard (2004). "Characteristics of binge drinkers in Europe." *Social Science & Medicine* Vol 59: 113–27.
- Proposition 2010/11:1* 2011 års budgetproposition.
- Proposition 2010/11:100* 2011 års ekonomiska vårproposition.
- Weibull, Lennart, Fahlke, Claudia, Nilsson, Åsa (2010) Klass och livsstil i alkoholvanor. I Oskarson, M, Berglund, T, Bengtsson, M (2010) *En fråga om klass*. Stockholm: Liber.
- Wikipedia (2011) *Binge Drinking*. Article in Wikipedia, English version from 2011-05-17 (http://en.wikipedia.org/wiki/Binge_drinking)